

ความคิดเห็นและพฤติกรรมทางการเมืองของชนชั้นกลางที่มีต่อประชาธิปไตยไทย

The Political Opinions and Behaviors of the Middle Class towards Thai Democracy

อนุชา พละกุล / Anucha Palakul¹

สารสังเขป

สารสังเขปให้ความกระจ่างว่า ชนชั้นกลางยังมีทัศนคติแบบคับแคบ โดยเห็นว่าการเรียกร้องประชาธิปไตยไม่ใช่หน้าที่ ไม่ใช่ความรับผิดชอบโดยตรงทางการเมืองตามสถานภาพ ส่วนหนึ่งปกปิด/ อาจหวงแหนทรัพยากรที่กลุ่มครอบครองด้วยสถานะเชิงโครงสร้างอย่างมั่นคง ถือได้ว่าเป็นการเอาตัวรอดจากความเลวร้ายทางการเมืองอย่างลงตัวในระดับหนึ่ง ซึ่งเน้นความปลอดภัยจากอำนาจรัฐ ไม่อาจจะเข้ามารุกรานสูญเสียบ้านและผลประโยชน์ที่ตนครอบครอง เพียงแต่สังเกตและลี้ภัยไปตามกระแสโลก ซึ่งช่วยขับเคลื่อนสถานการณ์ทางการเมืองภายในประเทศ เพื่อความอยู่รอดของกลุ่มตนเท่านั้น นับว่ายังขาดความมุ่งมั่นที่จะทำให้ประชาธิปไตยมั่นคงถาวร ปราศจากการเข้าทำลายด้วยอำนาจนอกเหนือรัฐธรรมนูญ แต่เข้าใจได้ว่าชนชั้นกลางใช่จะเป็นกลุ่มที่มีเอกภาพในอุดมการณ์ประชาธิปไตย จากทุกสาขาอาชีพและทุกองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน นอกจากนั้นชนชั้นกลางบางกลุ่มได้กลายเป็นชนชั้นนำ ที่มีสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองแน่นอนชัดเจนร่วมกับชนชั้นนำ จึงได้ละทิ้งรากเหง้าแห่งความเป็นชนชั้นกลางแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาด

คำสำคัญ : ความคิดเห็นและพฤติกรรมทางการเมือง ชนชั้นกลาง ประชาธิปไตยไทย

Summary

All of the contents clarified that the middle class people still has an insular attitude. They thought that claiming for the democracy is not their duties or their direct political responsibilities in accordance with their status. Some of them have set a value highly on their resource stably owned by structural status. It could be held as the management to seamlessly get away from the political treachery to some extent, especially, saving from the state power

¹อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชารัฐศาสตร์ (การเมืองการปกครอง) วิทยาลัยบริการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ณ วัดพระรูป ตำบลช่องสะแก อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี

which could not occupy and make them lose their power and benefits. They have watched and followed the global trends which effected the drive of domestic political situations, for their own living. They have lacked of the strong intension to stabilize the democracy, including no damage with the power beyond constitution. However, the middle class people have assumed they are not the unity group with the political ideology from all professions, organizations, public and private sectors. Besides, some groups of the middle class people has become the high society which has an obvious political, economic and social status, so they abandoned their origin of their middle class being absolutely.

Keywords : political opinions and behaviors, middle-class, Thai democracy

บทนำ

ในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 8 (พ.ศ. 1786-1838) อาณาจักรขอมเริ่มอ่อนแอ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ และชาวสยามกลุ่มหนึ่ง จึงประกาศแยกตัวเป็นอิสระจากอาณาจักรทวารวดี (ขอม) พร้อมกับเข้ายึดดินแดนไว้ได้หลายส่วน แล้วสถาปนากรุงสุโขทัยขึ้นเป็นต้นราชธานีของชาวสยาม (ภัทรพร สิริกาญจน, 2557, หน้า 15) โดยมีพระเจ้าแผ่นดิน (พ่อขุน) เป็นผู้ปกครองอาณาจักร ในลักษณะความใกล้ชิดแบบครอบครัวระหว่างพ่อบ้านกับลูกบ้าน (दानุกาไชยพรธรรม, 2556, หน้า 33) และมีเจ้านายเชื้อพระวงศ์ เสนาอำมาตย์ระดับต่างๆ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เป็นผู้สนองงาน ในตำแหน่งอัครเสนาบดี ระบบการปกครองและระดับการบริหารงานลักษณะดังกล่าวกระทำสืบมาถึงสมัยอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น (สุรพล สุยะพรหม, 2552, หน้า 21-26) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริหารราชการให้สอดคล้องกับวัฒนธรรม

ตะวันตก จึงยกเลิกตำแหน่งอัครเสนาบดีแล้ว แต่งตั้งกระทรวงต่างๆ ขึ้นใหม่ 12 กระทรวง พร้อมทั้งออก พ.ร.บ. ปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 ในการปกครองส่วนภูมิภาคและหัวเมือง และ พ.ร.บ. ลักษณะการปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 ในการจัดตั้งมณฑล จังหวัด อำเภอ และหมู่บ้าน โดยทั้งหมดกระทำในนามพระเจ้าแผ่นดินเพื่อยกฐานะและความเป็นอยู่ของประชาชน รูปแบบดังกล่าวกระทำสืบมากระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญใน พ.ศ. 2475 (สุขุม นวลสกุล และวิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ, 2544, หน้า 51-52) การปกครองในลักษณะดังกล่าวที่กระทำมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ได้แบ่งชนชั้นของประชาชนในราชอาณาจักรอย่างชัดเจน เพื่อให้เกิดสิทธิและหน้าที่ในสังคมได้แก่ พระราชวงศ์ ขุนนาง ไพร่ และทาส (สุรพล สุยะพรหม, 2552, หน้า 24) ภายหลังเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ประชาธิปไตยที่แสวงหาที่ยังไม่มีประสิทธิภาพ มีลักษณะเป็นประชาธิปไตยแบบไทยๆ เพราะ

ได้มาหรือใช้เพียงครั้งใดเท่านั้น (นคร พจนวรางค์ และอุกฤษ พจนวรางค์, 2552 อ้างถึงใน สุรพล สุยะพรหม, 2543, หน้า 33) นำมาซึ่งความขัดแย้งทางการเมืองหลายครั้ง อันเนื่องมาจากการจัดสรรผลประโยชน์ชาติและผลประโยชน์ส่วนตน ก่อตัวเป็นความขัดแย้งทางชนชั้น บางครั้งกลายเป็นสงครามกลางเมือง ซึ่งเรียกว่าชนชั้นนำทางการเมือง ที่มีนายทุน (และจักรวรรดินิยม) ที่รักษาความมั่นคงของชาติไปพร้อมๆ กับการกดขี่ทางการเมือง และประชาชนได้ปกครอง ที่ต้องการปฏิรูปและเปลี่ยนแปลงการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม (ธนาชัย สุขวณิช, 2555, หน้า 11) เป็นเหตุให้สังคมไทยเกิดการแบ่งกลุ่มออกเป็น 3 กลุ่มหลักอย่างชัดเจน คือ ชนชั้นสูง ชนชั้นกลาง และชนชั้นล่าง ข้อสรุปที่ได้มาจากการนำฐานทางเศรษฐกิจและสถานะทางสังคมเป็นเกณฑ์จำแนก พร้อมทั้งใช้ค่านิยม ทัศนคติ บรรทัดฐาน และวิถีชีวิตที่สอดคล้องกัน (อภิวัฒน์ รัตนวาทะ, 2556, หน้า 354) อย่างไรก็ตามความคิดเห็นและพฤติกรรมชนชั้นกลางไทยสมัยเริ่มต้น ได้ร่วมกันขับเคลื่อนและผลักดันประชาธิปไตยออกสู่ประชาชนทั่วประเทศเรื่อยมา แต่บางขณะกลับพบว่าชนชั้นกลางเป็นส่วนสำคัญในการชะลอประชาธิปไตย โดยหันหน้าไปสนับสนุนรัฐบาลทหาร สนับสนุนการพัฒนาทุนนิยมกระแสหลัก ซึ่งไม่สอดคล้องกับการเรียกร้องเสรีภาพ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงสังคมและเศรษฐกิจต่อชนชั้นล่าง (อิสมา หวังกุลลา, 2553, หน้า 25)

กระแสการเรียกร้องความเสมอภาคของพลเมืองในทุกๆ มุมโลกเกิดจากชนชั้นกลางเป็นผู้ริเริ่ม โดยร่วมมือกับชนชั้นปกครองหรือชนชั้น

ล่าง ต่อผู้ปกครองเดิมไม่ว่าจะเป็นปกครองรูปแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และระบอบเผด็จซึ่งในสังคมไทยได้เกิดการรวมกลุ่มกันระหว่างชนชั้นปกครองกับชนชั้นกลางมาแล้วในสมัย พ.ศ.2475 ที่ยึดอำนาจการปกครอง เพื่อสร้างประชาธิปไตยในประเทศ แต่หลังการปฏิวัติแล้วก็เกิดการรัฐประหารยึดอำนาจกันเองระหว่างผู้ปกครองเอง ซึ่งมีบางช่วงเวลาเท่านั้นที่ประชาธิปไตยถูกส่งออกสู่ประชาชนส่วนใหญ่ บางช่วงเวลาอำนาจปกครองตกอยู่ในเงื้อมมือของชนชั้นปกครองเพียงกลุ่มเดียว โดยปราศจากการเข้ากีดขวางจากชนชั้นกลางอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเคยเป็นบทบาทการนำของชนชั้นกลางที่ร่วมมือกันชนชั้นล่าง เรียกร้องเป็นผลสำเร็จมาแล้วในสมัย พ.ศ.2535 แต่หลังจากได้ครอบครองอิสรภาพและผลประโยชน์ร่วมกับชนชั้นปกครองทั้งการเข้าถึงแหล่งงาน โอกาสในการประกอบอาชีพ มีสถานะทางสังคม และมีส่วนแบ่งในทรัพยากร ความพากเพียรพยายามในการเรียกร้องประชาธิปไตยเพื่อส่งต่อไปยังชนชั้นล่างกลับขาดช่วง แต่กลับร่วมมือกับผู้มีอำนาจทางการเมืองหรือชนชั้นปกครองกีดกันประชาชนตามชนบทที่แสดงออกและร้องขอพื้นที่ทางการเมือง บางสถานการณ์การเมืองกลับต่อต้านชนชั้นล่างด้วยข้อกล่าวหานานัปการด้วยวาทกรรมซ้ำๆ ที่ว่า ชนชั้นล่าง (ชาวชนบท) ยังไม่เข้าใจและไม่มีความรู้ด้านระบอบประชาธิปไตยดีพอ ต่างจากชนชั้นกลางในต่างประเทศที่พยายามช่วยเหลือชนชั้นล่าง (คนจน ผู้ด้อยโอกาสในสังคม) ให้มีสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคทางการเมืองตามวิถีทางประชาธิปไตย ซึ่งก็ประสบความสำเร็จในทุกๆ ประเทศที่มีการดำเนินการเรียกร้อง

ในประเทศไทยสมัยหนึ่งชนชั้นกลางเป็นพลังเสียงในการเรียกร้องประชาธิปไตย ถึงแม้จะได้มาเพียงครั้งไปก็ตาม แต่หลังจากนั้นดูเหมือนว่าพฤติกรรมเรียกร้องและส่งเสริมประชาธิปไตยของชนชั้นกลางจะหมดพลังลง และเหมือนกับว่าชนชั้นกลางไทยไม่พยายามร่วมมือกับชนชั้นล่างเรียกร้องหรือสร้างประชาธิปไตย ดังนั้นบทความนี้จึงมุ่งศึกษา “ความคิดเห็นและพฤติกรรมของชนชั้นกลางที่มีต่อประชาธิปไตยไทย” ว่า ครั้งหนึ่งชนชั้นกลางไทยเป็นเงื่อนไขและตัวแปรสำคัญในการเรียกร้องประชาธิปไตยร่วมกับชนชั้นล่าง แล้วเหตุใดพฤติกรรมเรียกร้องอย่างมีพลังและคุณค่าเหล่านั้นจึงหายไป และเหมือนกับว่าจะต่อต้านการเรียกร้องประชาธิปไตยของชนชั้นล่างด้วยซ้ำ อะไรเป็นมูลเหตุแห่งการปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ประชาธิปไตยของชนชั้นกลางไทย อย่างไรก็ตามวัตถุประสงค์หลักเพียงเพื่อศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการด้านความคิดเห็นและพฤติกรรมชนชั้นกลางต่อประชาธิปไตยไทย โดยใช้แนวคิดของอริสโตเติล คาร์ล มาร์กซ์ สำนักเวเบอร์เรียน และแนวคิดเชิงประวัติศาสตร์ในการจำแนกชนชั้นทางสังคม พร้อมทั้งจะได้นำแนวคิดดังกล่าวมาวิเคราะห์เพื่อจำแนกหาชนชั้นกลางของไทย ที่ส่งผลต่อกระบวนการประชาธิปไตยดังกล่าว

ชนชั้นกลางเชิงทฤษฎี

1. นิยามชนชั้นและชนชั้นกลาง

ในแวดวงวิชาการทราบแล้วว่าชนชั้นเกิดขึ้นหลังสังคมบรรพกาล โดยเฉพาะสุทพรเกษัช นักมานุษยวิทยาแถวหน้าของไทย

กล่าวว่า หลังสังคมบรรพกาล ณ ช่วงเวลาหนึ่งมนุษย์เริ่มเรียนรู้การครอบครองที่อยู่ ที่ดิน เครื่องผลิต ผลิตภัณฑ์ และประเภทสินค้า อันนำมาสู่ทรัพย์สินส่วนตัว พร้อมทั้งแสดงให้เห็นประจักษ์แก่ช่วงชั้นผู้มีทรัพย์สินแตกต่างกันเพื่อจำแนกสถานภาพทางชนชั้น ในขณะที่ทาสผู้เป็นแรงงานผลิตสินค้าแต่กลับไม่มีโอกาสได้บริโภคผลผลิตเพื่อสนองความต้องการของตน จึงไม่นับว่าเป็นชนชั้นหนึ่งในสังคม (สุทพรเกษัช, 2552, หน้า 335-336) ถึงแม้ว่าผลผลิตที่ได้จากแรงงานจะเป็นส่วนเกินก็ตาม การเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์เช่นนี้เกิดปัญหาขึ้นในระบบชาติวงศ์ เพราะในชาติวงศ์จะมีผู้เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์และผู้ปราศจากสิทธิ์ครอบครอง นำมาสู่การกักขังในเครื่องญาติที่ซึ่งนับวันยิ่งสั่งสมหนี้สินเกิดการขายแรงงานชดใช้ พร้อมกับที่หัวหน้าชาติวงศ์ใช้อำนาจเข้ายึดทรัพย์สินทั้งหมดไว้เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว อันเป็นมูลเหตุแห่งการก่อตัวขึ้นเป็นชนชั้นในระยะต่อมา (บุญศักดิ์ แสงระวี, 2548, หน้า 37-38) ซึ่งเพลโตกล่าวว่า ผู้ปกครองถือกำเนิดขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ปกครองรัฐอิสระ เป็นเมธีชนผู้เต็มเปี่ยมไปด้วยความยุติธรรม ภายในรัฐต้องมีพลเมือง ทหารและข้าราชการ และผู้ปกครองโดยผู้ปกครองเข้าสู่อำนาจด้วยการด้วยกฎหมายที่สมาชิกร่วมกันสร้างขึ้น แต่ภายหลังเส้นทางอำนาจถูกส่งต่อโดยสายเลือดนักปกครอง ด้วยการซื้อสัตย์ต่อกฎหมายที่ใช้บังคับควบคุมพลเมืองของรัฐ (สุภางค์ จันทวานิช, 2553, หน้า 9-10) ส่งผลต่อพัฒนาการช่วงชั้นทางสังคมในระยะต่อมาว่า ผู้มีทรัพย์สินสมบัติมากสู่ความมั่งคั่งกลายเป็นชนชั้นสูง ความเพียบพร้อมไปด้วยการศึกษา ลักษณะงานที่ทำ

เป็นไปในเชิงวิเคราะห์ที่ชี้ให้เห็นมุมมองทรงเกียรติ และมีอำนาจ ความเชื่อและค่านิยม และชาติกำเนิดแห่งเชื้อพระวงศ์ตลอดจนการสืบสายสกุล (ศิริรัตน์ แอดสกุล, 2556, หน้า 192-193) ในขณะที่ชนชั้นกลางคือผลผลิตของอุตสาหกรรมระบบทุนนิยมที่เจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องทั่วโลกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นับแต่ทศวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ระบบทุนนิยมได้สร้างกลุ่มชนที่อยู่ระหว่างกลาง จากนายทุนและแรงงาน โดยไม่จำกัดอยู่ที่สาขาอาชีพ หากแต่อยู่ที่การสร้างรายได้จากวิถีชีวิตอันมีอุดมการณ์และการเมืองระบบทุนนิยมอันชอบธรรมเป็นที่ตั้ง (Juree Vichai – Vadakan, 2526 อ้างถึงใน จุมพล หนิมพานิช, 2542, หน้า 8) อย่างไรก็ตาม คำว่า "ชนชั้นกลาง" (Middle Class) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กระฎุมพีใช้ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2288 โดยเจมส์ แบริดซอลส์ จากนั้นจึงแพร่หลายในยุโรป ซึ่งใช้เพื่อแบ่งแยกชนชั้นใหม่ออกจากขุนนาง และชาวนา แต่ที่สำคัญชนชั้นกลางเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนการเมืองในการปฏิวัติฝรั่งเศส (Nattchai Tantirapan, 2559)

2. ชนชั้นกลางตามโลกทัศน์ของ

อริสโตเติล

อริสโตเติลนักปรัชญากรีกโบราณ ผู้มีภูมิปัญญาอันทรงคุณค่า ผู้ซึ่งจัดรูปแบบการปกครองในลักษณะต่างๆ ไปถึงหกประการทั้งดีและเลว เขากล่าวถึงชนชั้นกลางไว้ในระบอบราชาธิปไตย หรือโพลิตี (Polity) คือการปกครองที่ยึดกฎ ระเบียบ กฎหมาย และคุณธรรมตามรัฐธรรมนูญ ที่ซึ่งผู้ปกครองเป็นชนชั้นกลางอันมาจากการเลือกตั้งจากทั้งชนชั้นสูง (คนรวย) และชนชั้นล่าง (คนจน) (วิจิตร

ศิริรัตน์, 2553, หน้า 24) แต่ทัศนะเรื่องชนชั้นกลางของเขามีแรงขับเคลื่อนมาจากการสรรหาผู้เหมาะสมเพื่อปกครองรัฐ โดยเห็นว่าชนชั้นสูง (คนรวย) มักเห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้อง ชนชั้นล่าง (คนจน) มักมีความอิจฉาริษยาคนรวย เห็นแก่ได้เป็นสำคัญและไม่เพียงพอ ชนชั้นกลางจึงเป็นชนที่โผล่ขึ้นมาคั่นกลางระหว่างชนชั้นสูงและชนชั้นล่างของโครงสร้างทางสังคม ชนชั้นกลางดังกล่าวจึงเป็นกลุ่มที่ไม่มีทรัพย์สินสมบัติไม่มีสถานภาพศักดินา แต่เป็นกลุ่มที่มีมากในสังคมและมักมีเหตุผลสามารถเจรจาต่อรองระหว่างคนรวยกับคนจนได้อย่างลงตัว (จำลอง พรหมสวัสดิ์, 2554, หน้า 37)

3. ชนชั้นกลางตามโลกทัศน์ของ

คาร์ล มาร์กซ

ทฤษฎีชนชั้นถูกพัฒนาขึ้นโดย คาร์ล มาร์กซ โดยเขาให้ความสนใจชนชั้นนายทุนและชนชั้นแรงงานเป็นสำคัญ แม้จะทราบอยู่แก่ใจว่ายังมีชนกลุ่มอื่นปะปนอยู่ระหว่างชนชั้นทั้งสอง แต่ดูเหมือนว่ามาร์กซไม่ให้ความสนใจ (จุมพล หนิมพานิช, 2542, หน้า 8) แต่เหตุที่ทุกสังคมมักจะแบ่งกลุ่มชนชั้นออกเป็น 2 ชนชั้น คือ

1) ชนชั้นปกครอง ผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและผลผลิตด้วยกลวิธีทางเทคนิคที่ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยในทุกสังคม และ 2) ชนชั้นใต้ปกครอง ผู้ซึ่งใช้แรงงานในการผลิตทั้งเครื่องบริโภคและอุปโภคซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ในทุกสังคม ด้วยแนวคิดของมาร์กซที่แบ่งชนชั้นไว้เพียง 2 ชนชั้นหลักๆ นั้น เป็นเหตุให้เขาเหมารวมถึงชนชั้นที่กระจัดกระจายไม่เป็นกลุ่มก้อนระดับกลางเข้ารวมกันกับชนชั้นใต้ปกครองหรือแรงงาน แต่เขากล่าวไว้ว่า สังคมใดก้าวล่วงเข้าสู่ความทันสมัย

เชิงนวัตกรรม สังคมนั้นย่อมให้กำเนิดชนชั้นใหม่ชั้นกลาง เรียกว่า ชนชั้นนายทุนน้อยซึ่งมีฐานะเชิงโครงสร้างทางชนชั้นในสังคมตรงกลางระหว่างนายทุนและแรงงาน โดยมีกลวิธีใช้แรงงานด้วยสมองและมีรายได้เป็นรอบเดือนซึ่งปราศจากความมั่งคั่งและไม่ได้รับประโยชน์จากชนชั้นของตน ภายหลังจึงถูกกระแสสังคมบีบให้ต้องสละชนชั้น บางกลุ่มแฝงตัวเข้ากับชนชั้นนายทุนและบางกลุ่มแฝงตัวเข้ากับชนชั้นแรงงาน จึงมีโอกาสเข้ารับส่วนแบ่งผลประโยชน์จากทั้งชนชั้นสูงและชนชั้นกรรมาชีพ (จรรยา จิรัชฎาณิช และพจนินัย ศิริอักษรศาสตร์, 2519, หน้า 47-50; วรวิทย์ เจริญเลิศ, 2536, หน้า 128-129; ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2536, หน้า 71 อ้างถึงใน ภัทรมน ขวัญเนียม, 2546, หน้า 20-22)

4. ชนชั้นกลางในทัศนะสำนัก

เวเบอเรียน

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าทฤษฎีระบบของแมกซ์ เวเบออร์ ได้ก่อให้เกิดสำนักคิดกลุ่มสำคัญๆ ขึ้น โดยเฉพาะแนวคิดชนชั้นกลางของสำนักเวเบอเรียนได้วิเคราะห์ชนชั้นจากสถานภาพ อำนาจ และกลุ่ม ผลที่ได้คือนักนี้สรุปว่าชนชั้นกลางคือ กลุ่มคนที่อยู่ตรงกลางของโครงสร้างทางสังคมที่จัดแบ่งเป็นชั้นสูงชั้นต่ำตามสถานภาพที่ปรากฏจริง แต่ชนชั้นกลางกลุ่มนี้ไม่ได้ครอบครองปัจจัยการผลิตจึงมีรายได้พอๆ กับชนชั้นแรงงาน โดยมีบทบาททางการตลาด บทบาททางการเงิน และบทบาทของสถานภาพ ภายใต้ทัศนะแห่งจิตสำนึกที่แยกนายทุน แรงงาน และกลุ่มตนออกจากกันอย่างสิ้นเชิง การดำเนินชีวิตของแต่ละกลุ่มจึงมีเอกลักษณ์เฉพาะตนเป็นอิสระ แต่ระบบทุนนิยม

สมัยใหม่มีอาจปฏิเสธหรือผลักดันชนชั้นกลางออกไปจากโครงสร้างของสังคมได้ กลับต้องพึ่งพาชนชั้นกลางในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจทุนนิยม (จุมพล หินมพานิช, 2542, หน้า 8) ในภาพกว้างๆ ชนชั้นกลางจึงมีนิยามของตนว่าเป็นผู้มีกรรมสิทธิ์ อาชีพ อำนาจหน้าที่ ที่เรียกว่าสถานภาพทางสังคม และรูปแบบการใช้ชีวิต บุคลิกตามจิตวิทยา คุณค่าจิตวิญญาณ ที่เรียกว่าแบบแผนวัฒนธรรม ด้วยกรอบดังกล่าวสำนักเวเบอเรียนจึงได้สรุปลักษณะของชนชั้นกลางไว้ว่า เป็นบุคคลที่อยู่ในแวดวงอาชีพ White-Collar Employee (ลูกจ้าง/พนักงานออฟฟิศ) ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มแรงงาน ที่ลงมือทำงานเอง กับ ควบคุมการทำงาน แต่ไม่ได้ครอบครองปัจจัยการผลิต อย่างไรก็ตามชนชั้นกลางมีแหล่งที่มาของระดับรายได้มั่นคงจากอาชีพและความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน (อาชีพ) ซึ่งเป็นผลของความสัมพันธ์ในระบบงานและความสัมพันธ์จากการบังคับบัญชาอันเป็นตำแหน่งงานและความก้าวหน้า เพื่อยกฐานะเกียรติยศและศักดิ์ศรีในสังคม (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2536 อ้างถึงใน ภัทรมน ขวัญเนียม, 2546, หน้า 27) ทว่าผลงานที่เวเบออร์ได้กล่าวถึงช่วงชั้นทางสังคมนั้นแบ่งตาม 1) ชนชั้น (Class) อาศัยมิติด้านเศรษฐกิจเข้าไปให้ค่านิยาม มีทรัพย์สิน (Property) เป็นเส้นแบ่ง ช่วงชั้นทางสังคมพิจารณาจากทรัพย์สิน ผลประโยชน์ และพลังอำนาจเชิงเศรษฐกิจ ปัจเจกบุคคลมีองค์ประกอบเหล่านี้ในระดับเดียวกันจัดเป็นชนชั้นเดียวกัน 2) สถานภาพ (Status) อาศัยมิติด้านสังคมที่ปรากฏเป็นเกียรติยศ (Prestige) เป็นเส้นแบ่ง ปัจเจกบุคคลใดๆ ครอบครองเกียรติยศ ศักดิ์ศรี และฐานะการดำเนินชีวิตใน

ระนาบเดียวกัน ถือว่ามีสถานภาพเดียวกัน และ 3) กลุ่ม (Party) อาศัยมิติทางการเมืองเชิงอำนาจ (Power) มาเป็นเครื่องมือทางการเมือง อำนาจที่แตกกันมักมาจากการรวมกลุ่มที่มีพลังต่างกัน ทั้งยังอาจใช้เป็นแรงเสริมพลังเพื่อเรียกรับหารระดับชั้นและสถานภาพทางสังคมได้ (Weber, M., 1966 อ้างถึงใน กวีวิจน์ ชนะเลิศ, 2547, หน้า 12)

5. แนวคิดชนชั้นกลางเชิงประวัติศาสตร์

เชื่อว่าชนชั้นกลางจะถือกำเนิดขึ้นตามแนวคิดของนักคิดสำนักต่างๆ ทางสังคม หากแต่การสังเกตการณ์ทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาของมนุษย์ พอจะเห็นพัฒนาการทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สัญลักษณ์ และจิตสำนึก ที่ซึ่งได้จำแนกมนุษย์ออกเป็นกลุ่มๆ แตกต่างกันไป โดยพัฒนาการถือกำเนิดผ่านสังคมบรรพกาล สังคมทาส สังคมศักดินา และสังคมอุตสาหกรรม (ทุนนิยม) ยุคนี้เองที่ทำให้กำเนิดชนชั้นกลางอย่างชัดเจนอันได้แก่ กลุ่มปัญญาชน กลุ่มข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ กลุ่มลูกจ้าง กลุ่มนักธุรกิจ ผู้บริหาร และผู้จัดการ (จุมพล หนีพพานิช, 2542, หน้า 8) อย่างไรก็ตาม ประเด็นการพิจารณาชนชั้นกลางตามประวัติศาสตร์พอแยกแยะได้ว่า 1) ชนชั้นกลางมีความหลากหลาย โดยมีตัวตนอยู่จริงในสังคมไม่ว่าจะเป็น พวกข้าราชการ บรรดาลูกจ้างของรัฐและเอกชน เหล่าปัญญาชน ผู้ประกอบการส่วนตัว นักบริหาร และผู้จัดการ 2) ชนชั้นกลางของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เกิดจากเงื่อนไขการต่อสู้แย่งชิงทรัพยากรและผลผลิตในรัฐ พร้อมจะรวมตัวเรียกร้องผลประโยชน์จากผู้มีอำนาจและสลายตัวง่ายเมื่อ

ได้ผลตอบแทนที่น่าพอใจ สถานภาพมักเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีอำนาจเหนือตน และกลุ่มผู้ด้อยสถานภาพในสังคมกว่าตน และที่สำคัญชนชั้นกลางไม่ถือว่าตนเป็นผู้ใช้แรงงานหรือชนชั้นกรรมาชีพ และ 3) โลกทัศน์ส่วนตัวและกลุ่ม อันเป็นแรงขับเคลื่อนจากการเมือง จิตสำนึก สัญลักษณ์ และวัฒนธรรม เพื่อออกจากการควบคุมของกลุ่มอำนาจเดิม โหยหาอิสรภาพ การดำเนินชีวิตและสมบัติจากการประกอบการ โดยปราศจากการครอบงำใดๆ ด้วยอิทธิพลและพลังอำนาจกดทับ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2536 อ้างถึงใน กวีวิจน์ ชนะเลิศ, 2547, หน้า 16-17)

อย่างไรก็ตามในทุกแนวคิดถือว่าชนชั้นกลางเกิดขึ้นแล้วในโลก เพียงแต่ใช้คนละแนวคิดในการอธิบายการเกิดขึ้นและการมีอยู่ของชนชั้นกลางแตกต่างกัน

ชนชั้นกลางไทยเชิงประจักษ์

1. นิยามชนชั้นกลางไทย

ในทางรัฐศาสตร์ตามแนวคิดของ อริสโตเติล ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2544, หน้า 244) วิเคราะห์ว่า “ชนชั้นกลาง” ปรากฏตัวขึ้นก่อนการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ยิ่งด้วยรอยต่อช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ชนชั้นกลางยิ่งปรากฏตัวเป็นคลื่นกระแสหลักในสังคม ด้วยอุดมการณ์ทางการเมือง 2 แบบ ได้แก่ 1) แบบมาร์กซิสต์ คือ กลุ่มนักหนังสือพิมพ์ และ 2) แบบเสรีนิยม ได้แก่ พ่อค้า และนักธุรกิจ โดยทั้งสองกลุ่มได้ร่วมกันเคลื่อนไหวเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมือง (ศิริพร ยอดกมลศาสตร์,

2538 อ้างถึงใน นารีวรรณ กลิ่นรัตน์, 2550, หน้า 39) สำหรับแนวคิดมาร์กซิสต์ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2524 อ้างถึงใน ปาราวดี โอบอ้อม, 2555, หน้า 22) กล่าวถึง “ชนชั้นกลาง” ว่าเป็นการใช้ในบริบทที่เป็นกลางๆ เพื่อเรียกพวกกรรมกรหรือนายทุน ผู้ซึ่งมีทรัพย์สิน เป็นเจ้าของทุน มีความสามารถจ้างแรงงาน เพื่อมาประกอบการอันก่อให้เกิดผลผลิตที่สร้างส่วนเกินหรือผลกำไร ส่วนแนวคิดแบบเวเบอ-เรียน เสน่ห์ จามริก (อ้างถึงใน ปาราวดี โอบอ้อม, 2555, หน้า 24) เห็นว่า “พื้นฐานที่แสดงว่า คนๆ หนึ่งเป็นสมาชิกของชนชั้นกลางนั้น หาได้อยู่ในฐานะของเขาในโครงสร้างลำดับชั้นทางสังคมไม่ หากแต่อยู่ที่ทัศนคติของเขาต่อสังคมมากกว่า เช่นถ้าเขามุ่งมั่นที่จะก้าวไปสู่ฐานะที่ดีขึ้นในวงสังคม เขาผู้นั้นก็นับเป็นชนชั้นกลาง แต่เมื่อใดก็ตามที่เขายุติที่จะแสวงหาฐานะที่ดีขึ้นและคอยมุ่งมั่นแต่จะดำรงฐานะที่มีอยู่เมื่อนั้นเขาก็ไม่ใช่สมาชิกของชนชั้นกลางอีกต่อไป หากแต่ได้กลายเป็นชนชั้นบนหรือชนชั้นอภิสิทธิ์เพราะพวกเขาได้หายไปยึดมั่นอยู่กับอภิสิทธิ์และข้อจำกัดหวงห้ามมากกว่าการเปลี่ยนแปลง” ในแนวคิดเชิงประวัติศาสตร์ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (อ้างถึงใน ปาราวดี โอบอ้อม, 2555, หน้า 24) ให้ทัศนะว่า ชนชั้นกลางเป็นกลุ่มสังคมอยู่นอกระบบราชการส่วนใหญ่อยู่ในเขตเมืองหลวง เดิมมักเรียกว่า “กรรมกร” เหตุเพราะเป็นผู้ประกอบอาชีพรับจ้างและวิชาชีพอิสระ โดยมีพลวัตที่ชัดเจนภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่คนชั้นกลางได้เคลื่อนย้ายไปเป็นชนชั้นนายทุน ซึ่งเป็นชนชั้นเจ้าสมบัติในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และเป็นชนชั้น

อื่นๆ ในอีกหลายลักษณะ ซึ่งเป็นแนวคิดกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวประวัติศาสตร์ด้วย

2. ลักษณะชนชั้นกลางไทย

ประวัติศาสตร์ไทยกล่าวถึงชนชั้นกลางตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย เมื่อพัฒนามาถึงยุครัตนโกสินทร์ตอนรัชกาลที่ 3 ทรงใช้นโยบายเปิดประเทศในระบบการค้าเสรี เพื่อสนับสนุนการเติบโตด้านเศรษฐกิจ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538, หน้า 131) ครั้นเมื่อปี พ.ศ.2510 สังคมไทยได้ให้กำเนิด “ชนชั้นกลางอย่างชัดเจน” และเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป ที่ซึ่งเป็นแรงผลักดันของระบบการเศรษฐกิจขยายตัวตามแผนประเทศ ส่งผลให้เกิดภาคเอกชนที่มีกำลังการผลิตทางอุตสาหกรรมและการเงิน เปิดโอกาสให้ผู้มีความสามารถเข้าดำรงตำแหน่งผู้บริหารที่ใส่ใจพนักงาน ภาคเอกชนจึงสร้างความมั่นคงทางอาชีพ ค่าตอบแทน และสวัสดิการ ผนวกกับภาครัฐขยายบริการให้หลากหลายต่อประชาชนทุกกลุ่ม โดยรัฐเห็นว่าปัจเจกบุคคลควรมีโอกาสเข้าถึงแหล่งงานทั้งในภาครัฐและเอกชน ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงการแพร่กระจายแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกับชาติตะวันตก ที่ซึ่งปรากฏอยู่ในสังคมอเมริกันและญี่ปุ่นว่าเป็นสังคมที่มีชีวิตชีวา กลุ่มชาวไทยที่ได้สัมผัสกับลักษณะสังคมดังกล่าวจึงลอกเลียนแบบทั้งจงใจและไม่จงใจ อันมีแรงผลักดันคือการศึกษา โดยที่ความสำเร็จทางการศึกษาที่รัฐมอบให้เป็นช่องทางผลักดันขึ้นสู่ความสำเร็จที่สูงขึ้น ผนวกกับการโหยหาคุณภาพชีวิตที่พึงปรารถนาอันมีเกียรติยศและศักดิ์ศรี และสามารถยกระดับตนเองขึ้นสู่ชนชั้นกลางในสังคมไทยได้อย่างชอบธรรม (จรี วิจิตรวาทการ,

2528 อ้างถึงใน จุมพล หนิมพานิช, 2542, หน้า 9-10) โดยที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ (อ้างถึงใน เสนีย์ กลั่นกล้า, 2539, หน้า 38) ได้กล่าวถึงชนชั้นกลางไทยไว้ว่า เป็นกลุ่มชนที่อยู่ในประเภทสาขาหลักๆ ด้านธุรกิจ ที่สร้างความเจริญก้าวหน้ามั่นคงและมั่นคงด้วยระบบตลาดยุคทุนนิยมใหม่ และด้านผู้บริหารองค์กรและพนักงานคอปกขาว เข้าสู่ระบบจ้างงานด้วยความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขา เป็นที่ต้องการของบริษัทขนาดใหญ่ ขนาดกลาง หรือบริษัทเกิดใหม่ อันสามารถส่งเสริมความสำเร็จทั้งต่อหน่วยงาน หน้าที่การงาน และคุณภาพชีวิต อนึ่ง จอห์น เรย์นอร์ (John Raynor, 1970 อ้างถึงใน เสนีย์ กลั่นกล้า, 2539, หน้า 32-34) ได้แบ่งชนชั้นกลางในอังกฤษ ออกเป็น 3 ลักษณะ คือ 1) ชนชั้นกลางระดับสูง (High-Middle Class) 2) ชนชั้นกลางระดับกลาง (Middle - Middle Class) และ 3) ชนชั้นกลางระดับล่าง (Low-Middle Class) โดยใช้ตัวแปรทางสถานการณด้านตลาด ด้านการทำงาน และด้านสถานภาพ เป็นตัวกำหนดแยกแยะอาชีพและระดับของชนชั้นกลางด้วยกันเอง สำหรับสังคมไทย อนุสรณ์ ลิ้มมณี และคณะ (Anusorn Limmanee, ed. al, 2001 อ้างถึงใน มูนิธิเราะฮ์ ยีดำ, 2555, หน้า 28) ก็ได้จำแนกชนชั้นกลางไทยออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) ชนชั้นกลางเก่า (Old middle class) คือ กลุ่มกระฎุมพีน้อย (Petty bourgeoisie) อันได้แก่ พ่อค้า เจ้าของธุรกิจขนาดเล็ก และธุรกิจครอบครัวขนาดเล็ก 2) ชนชั้นกลางชายขอบ (Marginal middle class) คือ กลุ่มงานเสมียน กลุ่มงานคอปกขาวระดับล่าง ผู้เชี่ยวชาญ กึ่งผู้เชี่ยวชาญ (Semi Professional) ผู้ช่วยผู้เชี่ยวชาญ (Associate

Professional) และกลุ่มนายจ้างบริษัทขนาดเล็ก และ 3) ชนชั้นกลางใหม่ (New middle class) คือ กลุ่มที่มีความเชี่ยวชาญในการบริหารจัดการ กลุ่มคอปกขาวระดับสูง นักธุรกิจ และนักบริการสังคม ทว่าในงานศึกษาของวีระศักดิ์ สาเลยกานนท์ (2518 อ้างถึงใน จำลอง พรหมสวัสดิ์, 2554, หน้า 46) ได้แบ่งชนชั้นกลางไทยออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) ชนชั้นกลางเก่า ได้แก่ พวกกระฎุมพีและนายทุน และ 2) กลุ่มคอปกขาว อันได้แก่ ปัญญาชน ข้าราชการ พนักงานของรัฐและเอกชน และนิสิตนักศึกษา ดังนั้นในบทความนี้จึงเห็นว่าควรจัดเป็น 3 ระดับ ดังนี้

1) ชนชั้นกลางเก่า (Old middle class) อาจเรียกว่ากลุ่มกระฎุมพีน้อย (Petty bourgeoisie) ได้แก่ พ่อค้า และนายทุน ที่มีฐานะทางสังคมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2547 มีความมุ่งมั่นฉกฉวยโอกาสในความก้าวหน้าทางชนชั้นเพื่อยกฐานะตนในสังคม ดำเนินการเพื่อรังสรรค์ประโยชน์ตนมากกว่าส่วนร่วม หลายยุคการต่อสู้ทางการเมืองมักสมคบคิดกับผู้นำปกครองเผด็จการแสวงหาผลประโยชน์ (วีระศักดิ์ สาเลยกานนท์, 2518 อ้างถึงใน จำลอง พรหมสวัสดิ์, 2554, หน้า 46) ชนชั้นกลางเก่ามักอยู่ในแวดวงนักกฎหมาย นักสถาปัตยกรรม นักวิศวกรรม และนักวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นผู้มีวิชาชีพระดับสูง ส่วนสถาปนิก ครู พยาบาล นักดนตรี และบรรณารักษ์จัดเป็นผู้มีวิชาชีพระดับล่าง (John Raynor, 1970 อ้างถึงใน เสนีย์ กลั่นกล้า, 2539, หน้า 32) ในขณะที่ ใจ อึ๊งภากรณ์ (2550 อ้างถึงใน อัสมา หวังกุลหล้า, 2553, หน้า 29) กลับกล่าวถึงชนชั้นกลางเก่าว่า “เป็นเกษตรกรรายย่อย ชาวนา และ

ผู้ประกอบการรายย่อย” ทั้งยังกล่าวอีกว่า กำลังตกอยู่ในภาวะล่มสลายโดยกลุ่มที่มีทุนน้อยจัดจ้างงาน กลุ่มอื่นๆ ก็สลายกลายเป็นชนชั้นกรรมมาชีพในโรงงาน บางกลุ่มเปิดร้านประกอบการตามเมืองใหญ่หรือแม่แต่ริมถนน และบางกลุ่มเข้าสู่ชนชั้นกรรมมาชีพคอปกขาว

2) ชนชั้นกลางชายขอบ (Marginal Middle Class) หรือกลุ่มธุรกิจ (Business Group) กลุ่มนี้เป็นนักธุรกิจมีสถานภาพแตกต่างกันตามลักษณะของการประกอบการ (กิจการ) โดยครอบครองที่ดินเป็นทรัพย์สินส่วนตัว แล้วดำเนินธุรกิจร้านอาหารและเป็นเจ้าของธุรกิจรายย่อย แต่บางกลุ่มเป็นนักบริหารหรือผู้จัดการในโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ทั้งที่เป็นบริษัทของประเทศและบริษัทข้ามชาติ หรือในองค์กรของรัฐและเอกชน เช่น ผู้บริหารในระบบราชการ ผู้บริหารกิจการธนาคาร และบริษัทคู่ค้าข้ามชาติ (John Raynor, 1970 อ้างถึงใน เสนีย์ กลั่นกล้า, 2539, หน้า 32)

3) ชนชั้นกลางระดับล่าง (ชนชั้นกลางใหม่) (Low-Middle Class) หรือกลุ่มคอปกขาว (White collar Group) กลุ่มนี้อาจเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า กลุ่มคอปกขาว เป็นกลุ่มที่มีบทบาทและฐานะทางสังคมอย่างแจ่มที่ปรากฏให้เห็นเป็นปกติทั่วไป นักวิชาการไทยได้จัดให้ชนชั้นกลางระดับล่างนี้ประกอบไปด้วย 4 กลุ่มสถานะอาชีพคือ 1) กลุ่มปัญญาชน ได้แก่ อาจารย์ในมหาวิทยาลัย นักวิชาการ นักเขียน และนักหนังสือพิมพ์ โดยกลุ่มเหล่านี้มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลางบ้าง ระดับดีบ้าง มักมีอิทธิพลทางความคิดที่ต้องการให้สังคมเป็นไป

ตามแรงผลักดันด้วยวาทกรรมหลากหลายชุด ด้วยชุดความคิดเชิงอุดมคติอย่างเสรี จึงมักได้รับความสนใจจากกลุ่มชนในสถานะอื่นๆ อยู่เสมอ สร้างความน่าเชื่อถือและน่านับถือในสังคมค่อนข้างสูง แต่บางกลุ่มอาจนิยมฝ่ายซ้ายหรือขวาอย่างชัดเจนและรุนแรง (ทางความคิด) 2) กลุ่มข้าราชการ ได้แก่ ทหาร ตำรวจ และข้าราชการพลเรือน โดยกลุ่มนี้มีอำนาจบารมีเนื่องจากได้สร้างคุณประโยชน์ต่อผู้ปกครอง มิได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต แต่มีรายได้จากระบบเงินจ่ายรายเดือน จึงถูกมองว่ามีโลกทัศน์โน้มเอียงไปทางอนุรักษนิยมและอำนาจนิยม และพร้อมที่จะตอบสนองทางการเมืองเชิงอำนาจจากผู้ปกครอง 3) กลุ่มพนักงานเอกชน ได้แก่ พนักงานรัฐวิสาหกิจ พนักงานบริษัท และพนักงานห้างร้าน เนื่องจากเป็นผู้ที่มีส่วนได้เสียต่อระบบงานแบบนายทุน (ทุนนิยม) ทัศนคติจึงล่องล้าไปทางเสรีนิยมมุ่งเน้นความก้าวหน้าในอาชีพและความสำเร็จของชีวิต และ 4) กลุ่มนักศึกษามหาวิทยาลัย ได้แก่ กลุ่มที่เข้าศึกษาตามฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว ระหว่างศึกษาส่วนใหญ่มีชีวิตสะดวกสบายจากการอุดหนุนทางการเงิน เมื่อสำเร็จการศึกษาโอกาสในการเข้ารับราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ หรือพนักงานเอกชนย่อมมีโอกาสสูง เพราะใช้ฐานความรู้ความสามารถเป็นเครื่องมือเข้าสู่ระบบการจ้างงาน ซึ่งอาจนำไปสู่การเรียกร้องทางการเมืองจนเกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบหรือชั่วคราวปกครองก็เป็นได้ (วิระศักดิ์ สาเลยยากานนท์, 2518 อ้างถึงใน ภัทรมน ขวัญนิยม, 2546, หน้า 54) และสอดคล้องกับใจ อึ้งภากรณ์ (2550 อ้างถึงใน อัสมา หวังกุลหล้า, 2553, หน้า 29) ที่กล่าวว่า ชนชั้นกลางใหม่คือกลุ่มคนที่เป็น

พนักงานลูกจ้างบริษัท ดำรงตำแหน่งผู้บริหารที่ นายทุนเจ้าของบริษัทว่าจ้าง เพื่อบริหาร องค์การเอกชนทั้งระดับผู้จัดการ ผู้บริหาร หรือ พนักงาน แต่ก็เป็นเรื่องสำคัญต่อความสำเร็จ หรือล้มเหลวของบริษัทได้เช่นกัน

ชนชั้นกลางกับประชาธิปไตยไทย

1. พัฒนาการชนชั้นกลางไทยใน

กระแสประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยถูกจำแนกออกเป็น 3 ทางเลือก ได้แก่ 1) ประชาธิปไตยที่สร้างคุณค่า สิทธิเสรีภาพ การประนีประนอมผลประโยชน์ ระหว่างปัจเจกบุคคลในฐานะพลเมือง 2) ประชาธิปไตย ที่เคารพส่วนรวมเพื่อเอกภาพของชาติ ซึ่งรัฐกุม อำนาจการรวบรวมความเป็นหนึ่ง และ 3) ประชาธิปไตยที่เน้นการศึกษาหรือเชิง กระบวนการ ที่พลเมืองผู้ซึ่งได้รับหลักประกัน สิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานแล้ว สามารถ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางการเมืองเชิง ก้าวหน้าได้ เพื่อให้เข้าถึงเนื้อหาสาระการ ตัดสินใจทางการเมืองตามหลักนิติรัฐ เพื่อใช้ เป็นหลักประกันต่อรองการตัดสินใจสาธารณะที่ อิงกฎหมายรัฐ และเพื่อเป็นพลังตรวจสอบ สถาปนตามกฎหมาย ที่ตัดสินใจกระทบกระทั่ง พลเมืองทั้งเป็นการส่วนตัวและในนาม สาธารณชน (พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, 2550, หน้า 169) แม้ว่าการปฏิรูปประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่พยายามปรับปรุงขับเคลื่อนสยามให้สมสมัย เยี่ยงยุโรป ทว่าชนชั้นกลางยังมิได้มีส่วน ทางการเมืองอย่างแท้จริงเพราะข้อจำกัดของ ระบอบการปกครอง ทำให้เพียงกราบบังคมทูล ข้อเสนอด้านการเมืองการปกครองเท่านั้น

(จุมพล หนิมพานิช, 2542, หน้า 15) ครั้นเมื่อ กระแสลัทธิประชาธิปไตยที่กำลังเฟื่องฟูทั่วโลก ส่งมาถึงคณะขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ผู้ปกครอง และ ปัญญาชนสยามอย่างมากล้นทั้งในและนอก ระบบราชการ บ้างชื่นชมและเสียสละตามสถา- การณ์จริงยุคนั้นว่า “สยามเป็นประเทศเอกราช ประเทศเดียวในโลกที่ยังไม่มีรัฐธรรมนูญ” (พระ ยานิติศาสตร์ไพศาลย์, 2475 อ้างถึงใน ชำรง ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2534, หน้า 9) ครั้นล่วง มาถึงกลางปีพุทธศักราช 2475 เกิดคณะราษฎร จากการรวมตัวของคณะข้าราชการทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน ซึ่งได้รับกระแสการ ปกครองแนวใหม่ในสังคมตะวันตก โดย คณะราษฎรถือกำเนิดจากนักเรียนไทยใน ต่างประเทศ สัมพันธภาพระหว่างคนไทยในต่าง แดนโดยนักเรียนสายทหารและสายพลเรือนได้ แสดงเจตนาารมณ์ก่อตั้งคณะราษฎรขึ้นในปี พ.ศ.2469 โดยหวังเพียงเปลี่ยนสยามให้เป็น ระบอบรัฐธรรมนูญ ต่อมาได้ทำการปฏิวัติยึด อำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองในสยามได้ สำเร็จ (ชำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2534, หน้า 13) พร้อมทั้งได้ประกาศให้พลเมืองสยามสมัคร เป็นสมาชิกคณะราษฎร ซึ่งชนชั้นกลางก็ได้ เสนอตัวเข้าเป็นส่วนหนึ่งในการปฏิรูปการ ปกครองประเทศในฐานะราษฎรสยามและใน ฐานะสมาชิกคณะราษฎร แต่จะด้วยเงื่อนไขใดมิ ทราบคณะราษฎรจึงมีคำสั่งห้ามจัดตั้งพรรค การเมือง บ้างวิเคราะห์ว่าเพราะกระแสชนชั้น กลางเป็นกลุ่มใหญ่ในขณะนั้น (กีวัจฉ์ ชนะเลิศ, 2547, หน้า 18) แต่การปฏิวัติหวังสร้างประชา- ธิปไตยให้เบ่งบานในสยาม ย่อมต้องมีการขับ เคลื่อนเรียกร้องประชาธิปไตยเป็นระยะซึ่ง กระทำโดยชนชั้นกลาง ผู้อาจหาญสร้างวาท

กรรมแห่งอิสรภาพต่อพลเมืองอันเป็นเจตนารมณ์แรกเริ่มของคณะราษฎร ความคิดเห็นทางการเมืองได้ถูกผลิตซ้ำและหลากหลายชุดความคิดผ่านปัญญาชนคนชั้นกลางหนึ่งเพื่อผลักดันชนชั้นตนเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมือง ซึ่งจะสามารถกำหนดทิศทางการขับเคลื่อนวิถีทางพัฒนาประเทศให้สอดคล้องกับระบบทุนนิยมที่กลุ่มตนกำลังได้รับอย่างเฟื่องฟู (รัชวุฒิ จาตุรงค์สุธา, 2551, หน้า 34) เมื่อแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก พ.ศ. 2504 อุบัติขึ้น ส่งผลให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ชนชั้นกลางในสังคมไทยจึงขยายตัวอย่างรวดเร็ว เป็นเหตุให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ต้องการควบคุมการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวให้อยู่ในกรอบ “ความเป็นไทย” ซึ่งรวมถึงแนวคิด “การปกครองแบบไทย” ด้วยการขยายแนวคิดดังกล่าวสู่ชนชั้นกลาง ซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ในสังคมไทย ที่จะกลายเป็นกำลังหลักในการขับเคลื่อนสังคมไทยต่อไปในอนาคต ทั้งนี้มุ่งเป้าไปที่นักศึกษาในมหาวิทยาลัยระดับต่างๆ ผ่านงานเขียนที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่อย่างต่อเนื่องและกว้างขวาง โดยที่แนวคิดเหล่านี้ถูกผลิตซ้ำมาถึงปัจจุบัน ส่งผลให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีอิทธิพลสูงในวงวิชาการ ในหมู่นักศึกษา และชนชั้นกลางไทย การที่คนกลุ่มนี้มีประสบการณ์ทางการเมืองน้อย และมีคดีเรื่องการปกครองตื่นเขิน ผนวกกับการมีประสบการณ์ที่ดีกับการปกครองยุค “จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์” ผู้ซึ่งเป็นผู้นำในอุดมคติภายใต้การปกครองแบบไทย ทำให้ชนชั้นกลางถูกรอบงำจากคำอธิบายกล่อมเกลางของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้อย่างแยกย่อยลึกลับ (อนวัช จันทรหงษ์, 2558) ครั้นเมื่อการพัฒนาเศรษฐกิจไทย

สมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี ที่ได้วางพื้นฐานการค้าและลงทุนจากต่างชาติ กระทั่งล่วงเข้าสู่สมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ การขยายตัวของเศรษฐกิจไทยนับวันยิ่งเฟื่องฟู อันเนื่องมาจากการเมืองและเศรษฐกิจโลกและเอเชียกำลังขยายตัว ส่งผลให้เกิดข่าวคราวการคอร์รัปชัน (Corruption) ที่ขยายตัวเช่นกัน ถึงขั้นถูกเรียกว่า “บุฟเฟต์คาบิเน็ต” อันนำมาสู่ความไม่พอใจต่อชนชั้นกลางและประชาชนส่วนใหญ่ในเมือง (สีดา สอนศรี, 2544, หน้า 8) ก่อนหน้านั้นชนชั้นนำกลุ่มหนึ่งได้ร่วมกันจัดตั้งพรรคประชาธิปไตย ขึ้นเมื่อวันเสาร์ที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2489 ภายหลังได้กำหนดให้วันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2489 เป็นวันก่อตั้งพรรค เพื่อให้ตรงกับวันจักรีอันเป็นวันมงคลของไทย (พรเทพ เตชะไพบูลย์, 2554, หน้า 2-3) จากนั้นมาพรรคประชาธิปไตยถือว่าเป็นตัวแทน/สัญลักษณ์ของชนชั้นกลางไทยที่ยึดโยงการบริหารและการดำเนินงานด้วยระบบราชการเป็นสำคัญ ซึ่งถือว่าเป็นพรรคการเมืองที่ยาวนานอันดับ 1 ของไทย และเป็นอันดับ 2 ของเอเชีย (68 ปี ที่พรรคประชาธิปไตยต้อง “เปลี่ยน”, 2558)

ทั้งนี้จากสถิติการเลือกตั้ง 6 ครั้งที่สำคัญล่าสุดตั้งแต่การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นการทั่วไป พ.ศ. 2544 ถึง 2557 พรรคได้คะแนนเลือกตั้ง คือ ผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2544 ได้ 7,610,789 คะแนน ส่วนผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2548 ได้ 4,018,286 คะแนน สำหรับผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2549 คำว่าบาตรการเลือกตั้ง และมีผลเป็นโมฆะ ในขณะที่ผล

การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2550 ได้ 14,084,265 คะแนน ส่วนผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2554 ได้ 11,433,762 คะแนน สำหรับการเลือกตั้งครั้งล่าสุด พ.ศ. 2557 คำว่าบัตรการเลือกตั้ง และมีผลเป็นโมฆะ (พรรคประชาธิปัตย์, 2558) ทั้งนี้เงื่อนไขการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อ ถือเป็นช่องทางในการแสวงหาชนชั้นกลางกลุ่มนักธุรกิจที่สนับสนุนพรรค เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง (พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, 2550, หน้า 38.) แม้แต่ ศ.ดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2551, หน้า 58) ยังกล่าวว่า “...พรรคประชาธิปัตย์มีฐานคะแนนเสียงจากชนชั้นกลางในเมือง ทหาร และกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ซึ่งถือเป็นฝ่ายตรงข้ามกับพรรคพลังประชาชน โดยได้รับคะแนนเสียงในการเลือกตั้งแบบสัดส่วนปี 2550 จำนวน 12 ล้านเสียง” ตัวเลขจริง คือ 12,845,257 คะแนน (สรุปผลเลือกตั้งทั่วประเทศ, 2550) ที่เห็นได้ชัดคือการเลือกตั้งผู้ว่ากรุงเทพมหานคร พ.ศ.2556 ระหว่าง ม.ร.ว.สุขุมพันธุ์ บริพัตร กับ พล.ต.อ.พงศพัศ พงษ์เจริญ อันเป็นสัญลักษณ์การแข่งขันระหว่าง 2 ความคิด ที่ซึ่งสัญลักษณ์ คิวลักษณะ (2559) ผู้เป็นปัญญาชนสยาม ได้แสดงทัศนะไว้ชัดเจนว่า จะดีช่วยอย่างไรก็ตามชาวกรุงเทพมหานครต้องเลือก ม.ร.ว.สุขุมพันธุ์ บริพัตร เป็นผู้ว่ากรุงเทพมหานครอีกครั้ง อย่างน้อยก็เพื่อแสดงจุดยืน และต่อต้านกระแสความนิยมของผู้สมัครจากพรรคเพื่อไทยอันเป็นสัญลักษณ์ของระบอบทักษิณ ซึ่งเป็นระบอบที่เลวร้าย และกำลังครอบงำสังคมไทย” โดยที่ชนชั้นกลางเมืองโน้มไปยึดมาตรฐานประชาธิปไตยแบบตะวันตก ที่มองว่าแท้จริง/ถูกต้องในทัศนะของ

ตนผ่านโลกทัศน์ 2 แบบ คือ 1) พรรคการเมืองและนักการเมืองต้องยึดถือความสามารถด้านคุณธรรม นโยบาย และอุดมการณ์ ในการขับเคลื่อนประเทศชาติ และ 2) ในการลงคะแนนเสียงของประชาชน ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานด้านวิจรรณญาณในฐานะปัจเจกชน ต้องไม่ถูกควบคุมด้วยอำนาจใดๆ เช่น ความผูกพัน หนี้บุญคุณ อามิสสินจ้าง เป็นต้น (อเนก เหล่าธรรมทัศน์, 2556, หน้า 7-8)

2. ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นกลางกับชนชั้นนำ

ภายใต้กระแสการเรียกร้องและคงไว้ซึ่งประชาธิปไตยทั่วโลก ชนชั้นกลางเป็นกลุ่มที่มีบทบาทอย่างยิ่งต่อการเรียกร้องประชาธิปไตย จากกลุ่มผู้ปกครองเดิม (เผด็จการทหาร) หากแต่กระบวนการนี้ยังใช้ไม่ได้กับชนชั้นกลางไทย ที่มีลักษณะความสัมพันธ์ใกล้ชิดแนบแน่นกับผู้ปกครองเดิม (เผด็จการทหาร) โดยรับส่วนแบ่งทางวัฒนธรรมจากผู้ปกครองมาปรับใช้กับชีวิตให้เป็นไปตามจารีตศัคนานิยมมากกว่า เกษตรนิยม มีความสนใจแต่กระแสโลกาภิวัตน์อันเป็นแรงขับเคลื่อนการพัฒนาให้เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น เพื่อสร้างโอกาสความมั่งคั่งทางทรัพย์สินเงินทองเช่นผู้ปกครอง โดยอาศัยเครือข่ายความสัมพันธ์พื้นฐานจากจารีตประเพณีเดิมส่วนตัวซึ่งมีใช้พันธะสัญญาเชิงกฎหมาย ที่ซึ่งไม่โยงใยโลกทัศน์ความเป็นประชาธิปไตยเนื่องจากขาดอุดมการณ์แรกเริ่ม หากแต่มีฐานอำนาจอยู่ที่ทุน (เงิน) และอำนาจบารมีเป็นสำคัญ โดยปราศจากปรัชญาคุ้มครองทรัพย์สิน อำนาจ และส่งเสริมประชาธิปไตยให้ก้าวหน้า (นิธิ เอียวศรีวงศ์ อ้างถึงใน จุมพล หนิมพานิช, 2542, หน้า 12) ด้วยอุตสาหกรรม

ธุรกิจการค้าของประเทศที่เน้นทุนจัดตั้งส่งออก เศรษฐกิจไทยจึงเริ่มขยายตัวขึ้นอย่างต่อเนื่อง แม้จะเป็นวงแคบๆ เฉพาะกลุ่ม แต่สถานการณ์การเมืองที่ปราศจากเสถียรภาพเกิดความตึงเครียดและขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่างๆ ในสังคม รัฐบาลทำได้เพียงเจรจาต่อรองและอำพรางซ่อนเร้นความต้องการของประชาชนไว้ในที่มืดเท่านั้น ชนชั้นกลางอยู่ในฐานะคู่กรณีของผู้มีอำนาจรัฐโดยกลุ่มตนก็มีผลประโยชน์ทางการเมืองในฐานะนักการเมือง นักธุรกิจ และผู้ประกอบการ ที่ตนมักมีสถานภาพทางสังคม ตำแหน่ง และอำนาจเหนือกว่าชนชั้นกรรมาชีพเรื่อยมา (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2536 อ้างถึงใน กวีวัจน์ ชนะเลิศ, 2547, หน้า 18) ที่ซึ่งยืนยันทลอดระยะเวลาแห่งการเกิดขึ้นของประเทศต่างๆ ทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทย ที่มีจำนวนหยิบมือเดียวแต่กลับมีอำนาจเหนือคนส่วนใหญ่ทั้งประเทศ ผ่านการใช้อำนาจทางการเมือง 2 แบบ คือ 1) ระบบข้าราชการมีอำนาจร่วมกับนายทุนบางกลุ่มรับใช้กันและกัน ควบคุมบริหารกิจการในประเทศ แต่ไม่สนับสนุนแนวทางการปกครองระบอบประชาธิปไตย และ 2) รูปแบบการเลือกตั้งจากประชาชนตามรัฐธรรมนูญและเป็นรัฐบาล แต่บางช่วงของเหตุการณ์ทางการเมืองกลับกล่าวหาว่า คดโกงซื้อสิทธิขายเสียง ผ่านแวดวงสาธารณชน สื่อทุกประเภท และองค์กรต่างๆ ที่กลุ่มเห็นว่าเป็นเครือข่ายตน (บุญทัน ดอกไธสง, 2552, หน้า 5-6)

3. ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นกลางกับชนชั้นล่าง

การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เกิดการขยายตัว

ทางเศรษฐกิจและความมั่นคงร่ำรวยแก่รัฐและผู้ประกอบการอย่างน่าพอใจ แต่ก็ได้ทิ้งระยะห่างระหว่างคนรวยกับคนจนชัดเจน ยิ่งแล้วภาคการเกษตรยิ่งประสบปัญหาการครองชีพ หลายกลุ่มในทุกภูมิภาคเข้าแสวงงานภาคอุตสาหกรรมในเมืองหลวงในฐานะกรรมาชีพ ที่ซึ่งค่าตอบแทนย่อมเกิดจากแรงงานเป็นสำคัญ เมื่อวิกฤติเศรษฐกิจเกิดขึ้นในแต่ละครั้งนำความทุกข์ยากแสนเข็ญมาสู่ผู้ขายแรงงาน การร้องขอรัฐบาลและผู้ประกอบการธุรกิจให้เร่งช่วยเหลือมักถูกมองข้าม แม้แต่ประเด็นเรียกร้องของชนชั้นกลางยังมีเงื่อนไขแตกต่างจากชนชั้นล่าง (กรรมาชีพ) ที่ยึดถือความเป็นอยู่ด้านปากท้องและผู้อยู่เบื้องหลังเป็นหลัก จึงไม่แสดงออกต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองร่วมกับชนชั้นกลาง เว้นแต่มีเงื่อนไขจากเศรษฐกิจและค่าครองชีพ ยิ่งตอกย้ำให้ความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติของทั้งสองชนชั้นแตกแยกทางความคิดอย่างเห็นได้ชัด ผนวกกับชนชั้นล่างมีโลกทัศน์ทางการเมืองแบบคับแคบและแบบไฟร์ฟ้า (รัชวุฒิ จาดบัณฑิตสิทธิ์, 2551, หน้า 36-37)

4. พฤติกรรมชนชั้นกลางต่อการส่งเสริมประชาธิปไตย

ชนชั้นกลางระดับล่างหรือกลุ่มคอปขาว (White collar Group) เป็นกลุ่มที่มีความหลากหลายในสาขาอาชีพ โดยเฉพาะเสรีปัญญาชนที่มีเป็นจำนวนมากในองค์กรสำคัญของสังคมไทย ทั้งที่เป็นคณาจารย์มหาวิทยาลัย นักวิชาการ นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ และนักศึกษา ผู้ซึ่งถูกคาดหวังว่ามีอุดมการณ์และความคิดก้าวหน้า โดยมีบทบาทเรียกร้อง ส่งเสริม และสนับสนุนประชาธิปไตยผ่านเส้นทางการต่อสู้ทางการเมืองเรื่อยมา อันมีเหตุการณ์ 14

ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 ตลอดจน เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535 เป็นประจักษ์แก่ ทั้งชนชั้นปกครองและชนชั้นล่างถึงพลังและจิต วิญญาณการต่อสู้ของชนชั้นกลาง (ระดับล่าง หรือกลุ่มคอปกขาว) จากความเจ็บปวดอย่าง แสบสาหัสของนักต่อสู้ อีสรชนกลุ่มนี้ได้ผลิต ชนชั้นกลางสายคอปกขาวผู้สำนึกในการสิทธิ ประโยชน์ทางการเมืองผ่านมรรควิธี ประชาธิปไตยในรุ่นต่อมา คือ นักธุรกิจ นาย ธนาคาร ลูกจ้างบริษัทเอกชน ห้างร้าน และ บรรดาพนักงานรัฐและเอกชน ต่างแสดงจุดยืน และเรียกร้องการเมืองที่ชอบธรรมตรวจสอบได้ ผลประโยชน์ต้องเป็นของสมาชิกของรัฐอย่าง เหมาะสม จึงคาดหวังได้ว่าปัญญาชนและผู้ที่ยก ย่องตนเป็นชนชั้นกลางมีความสัจจะที่จะ สร้างสรรค์ประชาธิปไตยให้หยั่งรากฝังลึกใน สังคมไทยโดยเร็ว (กวีวัจน์ ชนะเลิศ, 2547, หน้า 26) วิฤตการณ์การเมืองหลายครั้งได้ ชักนำชนชั้นกลางเข้าไปมีส่วนร่วมทั้งสมัครใจ และโดยความจำเป็นเพื่อปกป้องประชาธิปไตย มิอาจปล่อยให้หลุดลอยไปนอกเหนือการ ควบคุม เนื่องจากชนชั้นกลางสำนึกยึดมั่นเสมอ มาว่า แนวคิดและเส้นทางการปกครองระบอบ ประชาธิปไตยได้ให้กำเนิดชนชั้นกลางแทรกเข้า มาในโครงสร้างของสังคม ฉะนั้นทันทีที่ ประชาธิปไตยถูกขัดขวางทำลาย ชนชั้นกลาง มักเป็นกลุ่มแรกที่ออกมาแสดงความคิดเห็นเชิง อีสรภาพและความเสมอภาค บางสถานการณ์ ได้รวมกลุ่มกันเคลื่อนไหวแสดงจุดยืนทาง การเมือง พฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 นับว่าเป็น เหตุการณ์ครั้งประวัติศาสตร์การต่อสู้ของชน ชั้นกลาง เป็นการประกาศให้สังคมไทยได้ทราบ โดยทั่วกันว่า ชนชั้นกลางเกิดขึ้นแล้วอย่าง

สมบูรณ์ อนาคตและกำลังต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย ด้วยชีวิตและจิตวิญญาณ (ธัชวุฒิ จาดบัณฑิตย์, 2551, หน้า 35)

5. พฤติกรรมชนชั้นกลางต่อการ ขัดขวางประชาธิปไตย

ต้องยอมรับว่าชนชั้นกลางกลุ่มหนึ่ง คือ ข้าราชการในระบบการบริหารงานสมัยใหม่ ซึ่งมีขนาดใหญ่เพื่อตอบสนองความก้าวหน้า ของประเทศสมัยใหม่ แต่ระบบงานของ ข้าราชการโดยชนชั้นกลางผ่านห่วงเวลา ขัดเกลาเชิงโครงสร้างแนวอนุรักษ์นิยม นัยว่า กลุ่มตนเป็นผู้ผสมผสานสังคมไทยทุกหน่วยงานเป็น หนึ่งเดียว อันถือว่าการเสริมอำนาจของ กลุ่มให้มั่นคงยาวนานด้วยระบบราชการแบบ รวมศูนย์อำนาจ แต่กลับเป็นอุปสรรคขนาดใหญ่ วงกว้างต่อการผลักดันประชาธิปไตยให้ ก้าวหน้ากว่าที่ประสบมาและเป็นอยู่ในปัจจุบัน ขณะ (กวีวัจน์ ชนะเลิศ, 2547, หน้า 25) เพราะ รัฐบาลเป็นผลลัพธ์ของเสียงข้างมาก ฝ่าย ต่อต้านเป็นความแปลกแยกของเสียงข้างน้อย ที่พยายามสร้างเงื่อนไขจากกลุ่มตนออกมา อย่างมีความหมายต่อทุกกลุ่ม เพื่อยืนยันถึง ศักยภาพที่กลุ่มตนสามารถทำได้ในช่วงเวลานั้น (เอส. เอส. อนาคามี, 2553, หน้า 60) ที่ซึ่งเป็น พฤติกรรมที่ มาร์กซ์ มองว่าเป็น “ชนชั้นที่มี ความหวังว่าจะได้รับอำนาจโดยการเปลี่ยน - แปลงความสัมพันธ์ทางทรัพย์สิน จะกลายเป็นผู้ ฝึกฝนการปฏิวัติ” (กาญจพรพร (อังกาบ) กอศรี พร และคณะ, 2547, หน้า 101) เช่นในช่วงเวลา หนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา คราวที่กลุ่มพันธมิตรที่ ถือว่าเป็นตัวแทน/สัญลักษณ์ของชนชั้นกลาง รวมกลุ่มกันเป็นคลื่นมวลชนที่มีพลังกดดัน รัฐบาล และเรียกร้องให้ยึดอำนาจการปกครอง

เพราะพวกเขาเชื่อว่า การเลือกตั้งเลวร้าย ซื่อ
สิทธิ ชายเสียง การกดดันดังกล่าวได้รับการ
คุ้มครองจากทหาร ตำรวจบางกลุ่มทั้งในและ
นอกวงราชการ (บุญทัน ดอกไธสง, 2552, หน้า
25)

สรุป

ในประเทศไทยชนชั้นกลางเกิดขึ้นมา
พร้อมกับประวัติศาสตร์การสร้างชาติ ใน
ตำแหน่งพ่อค้าซึ่งเรียกกันว่า “กระฎุมพี”
แผนการพัฒนาเศรษฐกิจจากเกษตรกรรม
เป็นอุตสาหกรรม ให้กำเนิดชนชั้นกลางกลุ่ม
ใหม่เพิ่มขึ้น อาชีพอุตสาหกรรมเหล่านี้อยู่นอก
วงราชการ ที่มีอยู่ในฐานะผู้ปกครอง
(ควบคุมผลผลิต) แต่เหตุการณ์ทางการเมืองมี
ผลกระทบโดยตรงต่อธุรกิจทั้งทางตรงและ
ทางอ้อม ชนชั้นกลางหลายระดับจึงผันตัวเข้าสู่
เวทีทางการเมือง เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการ
กำหนดนโยบายรัฐ ที่ซึ่งส่งผลต่อการประสบ
ความสำเร็จของระบบธุรกิจ ทั้งยังเป็นช่องทาง
ในการส่งเสริมเกียรติยศชื่อเสียง และปกป้อง
รักษาผลประโยชน์ได้อย่างมีพลังอำนาจ
ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนชั้นต่าง ๆ
จากที่ชนชั้นกลางเคยเรียกร่องประชาธิปไตย
อย่างมีพลังในการกดดันต่อรอง ด้วยกลวิธีที่
หลากหลายและรุนแรง ทว่าในช่วงหนึ่งทศวรรษ
ที่ผ่านมา ชนชั้นกลางกลับรังเกียจระบบ
ประชาธิปไตย เป็นระบบที่ไม่มีประสิทธิภาพทั้ง
เชิงขั้นตอน วิธีการ กระบวนการ และคุณภาพ
ของประชาชน แม้แต่กลุ่มผู้เข้าสู่อำนาจรัฐตาม
วิถีทางประชาธิปไตย ชนชั้นกลางกลุ่มนี้จึง
กล่าวหา กีดกัน และขับไล่อะบบประชาธิปไตย

(ที่ประชาชนกลุ่มหนึ่งมีอำนาจ) จากลักษณะ
ดังกล่าวทั้งหมดข้างต้นนี้จึงสรุปเชิงสังเกตได้ว่า
ชนชั้นกลางก็เหมือนปลุกชนทั่วไป 7 ประการ
ดังนี้

1. ทักษะคติคับแคบ (ธุระไม่ใช่)

(Insular Attitude) ไม่ใช่ความรับผิดชอบโดย
ตรงทางการเมือง ยังคำนึงเพียงผลประโยชน์ตน
และกลุ่มเท่านั้น การอยู่ในสถานะอย่างนี้มันคง
แก่ชีวิตระดับหนึ่ง ไม่มีความจำเป็นต้องเรียกร
ร่องอะไรมากไปกว่าที่เป็นอยู่ ประชาธิปไตยจะ
เปิดโอกาสให้ชนชั้นล่างเลื่อนสถานะทางสังคม
และเป็นกลุ่มหนึ่งเข้ามาแบ่งผลประโยชน์จาก
ตน ทรัพยากรที่รัฐควบคุมและต้องแบ่งปันตาม
ความต้องการก็จะกระจุกกระจาย ร่องรับกับงาน
ศึกษาที่น่าเชื่อถือได้ของ สุจิต บุญบงการ และ
พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว (2527 อ้างถึงใน ประจักษ์
ก้องกิติ, 2555, หน้า 14) ที่มีจบบลงด้วยวาท
กรรมสุดท้ายของการศึกษาในอดีตว่า “ผู้
เลือกตั้งชาวชนบทขาดความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับ
ความสำคัญของการเลือกตั้ง และไม่เข้าใจ
ประชาธิปไตย ทำให้ไม่รู้จักการใช้สิทธิการ
เลือกตั้งของตนอย่างมีความหมาย”

2. เอาตัวรอด (Not errands) การที่

ชนชั้นกลางได้อยู่ในสถานะทางสังคม เศรษฐกิจ
และการเมืองในปัจจุบันถือว่าเหมาะสม
เนื่องจากได้รับส่วนแบ่งทางผลประโยชน์ใน
อาชีพ ที่สามารถสร้างรายได้และขยายกิจการ
ได้อย่างก้าวหน้า สอดคล้องกับงานของจำลอง
พรหมสวัสดิ์ (2554, หน้า 186) ชนชั้นกลาง (ใน
เขตกรุงเทพฯ) เติบโตทางสังคม เศรษฐกิจ และ
การเมืองเพิ่มขึ้นในช่วงแผนพัฒนาสังคมและ
เศรษฐกิจแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1-10

3. เห็นความปลอดภัย (Security)

รับรู้อยู่เสมอว่า การต่อสู้ เรียกร้อง และขัดขวาง ต้องเผชิญกับผู้มีอำนาจทางการเมือง ซึ่งอาจถูกกวาดล้างด้วยอำนาจทางการเมือง ทำให้กลุ่มสูญเสียพื้นที่ทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง รวมไปถึงโอกาสด้านความมั่นคงในพื้นที่ทางการเมืองร่วมกับชนชั้นนำ ซึ่งกำลังเป็นอยู่ในสังคมการเมืองไทยในขณะนี้ เช่นเดียวกับงานของ ไพบูลย์ โพธิ์หวังประสิทธิ์ (2557, หน้า 107) ที่ให้ความคิดเห็นว่า หลังจากเข้าสู่ยุคประชาธิปไตยครึ่งใบ พลังการเมืองก็เน้นการประนีประนอมระหว่างฝ่ายเผด็จการกับฝ่ายประชาธิปไตย (ในฐานะตัวแทนของประชาชน) จนเข้าสู่บรรยากาศการเมืองแบบชนาธิปไตย

4. ลื่นไหลตามกระแสโลก

(Watched and followed the global trends)

การเรียกร้องใดๆ ทุกยุคสมัยล้วนเป็นไปตามกระแสโลกในขณะนั้น ปรากฏการณ์นี้ทอดต่อเป็นคลื่นพลังไปทั่วทุกพื้นที่ของโลก ทว่าประเทศไทยจะรับไว้เป็นความสนใจของประชาชน แล้วนำมาสร้างเป็นความสนใจหลักต่อพลเมืองย่อมได้ เช่นเดียวกับกระแสประชาธิปไตยที่ไหลผ่านเข้ามาในสังคมไทย ชนชั้นนำและชนชั้นกลางในขณะนั้น (พ.ศ.2475) จึงรับไว้เป็นตัวแทนทางความคิดทางการเมือง โดยใช้ความคิดนี้เป็นความคิดหลักผลิตซ้ำให้ประชาชนไทยสนใจอย่างต่อเนื่องเป็นเวลาร่วม 9 ทศวรรษ บัดนี้กระแสประชาธิปไตยไทยได้อ่อนกำลังและหมดเรี่ยวแรงลงแล้ว แม้แต่ โยชิฟูมิ ทามาตะ (2551) ก็ได้ให้ทัศนะว่า เหตุการณ์พฤษภาประชาธรรมเป็นการเคลื่อนไหวทาง

การเมือง เพื่อประชาธิปไตยและผู้คนที่เข้าร่วมการชุมนุมส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกลาง

5. ขาดความมุ่งมั่น (Lack of Strong Intention) พลังและความกระตือรือร้นในการเรียกร้องแผ่วเบา บางกลุ่มเข้าใจธรรมชาติการเมือง ถูกกระทำจากอำนาจรัฐอย่างรุนแรง เนื่องจากไม่ใช่กลุ่มที่มีเอกภาพในการเรียกร้องประชาธิปไตยให้มั่นคงถาวร เพราะทำที่สุดแล้ว เฟรด ดับบลิว ริกส์ (Fred W. Riggs (1966 อ้างถึงใน ไพบูลย์ โพธิ์หวังประสิทธิ์, 2557, หน้า 107) เห็นว่า สุดท้ายอำนาจธิปไตยของไทยก็ตกอยู่ในมือของชนชั้นนำในฐานะกลไกทางการเมือง

6. ขาดอุดมการณ์ (Lack of Ideology) แท้จริงแล้วชนชั้นกลางก็ไม่ได้รวมกลุ่มกัน เรียกร้องความก้าวหน้าทางประชาธิปไตยอย่างเป็นเอกภาพ เพราะไม่ใช่กลุ่มชนชั้นที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองแบบเดียวกันทั้งหมด ความฉีกใฝ่ให้ประชาธิปไตยสถิตสถาพรจึงไม่ใช่เป้าหมายร่วมของชนชั้นกลางทุกระดับและทุกกลุ่ม สอดคล้องกับงานศึกษาของ สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ เมื่อ พ.ศ.2510 (2510, หน้า 208, อ้างถึงใน ประจักษ์ ก้องกีรติ, 2555, หน้า 12) ว่า กระบวนการทางประชาธิปไตยขาดการใช้เหตุผล แม้การตัดสินใจเลือกตั้งก็ไม่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิด ความรู้ และความเข้าใจในคุณค่าที่เพียงพอ

7. กลายเป็นชนชั้นนำ (Becoming the high society) ที่สำคัญคือชนชั้นกลางกลุ่มหนึ่งที่เป็นกำลังสำคัญ โดยแปรสภาพเป็นชนชั้นนาระดับต่างๆ ตามลักษณะการเลื่อนชั้นทาง

สังคม จึงได้ละทิ้งกรอบชนชั้นกลางออกจากสำนึกตน สิ้นสุดจุดยืนแนวหน้าในการเรียกร้องประชาธิปไตยร่วมกับชนชั้นล่างในสังคมชนิดหมดเยื่อใย ซึ่งทฤษฎีชนชั้นนำมองว่า กลุ่มผู้ทำการปฏิบัติเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองกลุ่มสุดท้ายจะกลายเป็นชนชั้นนำโดยปริยาย (Dye, & Zeigler อ้างถึงใน จิตติมา อานสกุลเจริญ, 2558, หน้า 9)

เอกสารอ้างอิง

- กวีวิจน์ ชนะเลิศ. (2547). ความเห็นห่างทางการเมืองของชนชั้นกลางไทย
ศึกษาเฉพาะกรณี : พนักงานองค์กรเอกชนในกรุงเทพมหานคร.
วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- กาญจพรรษ (อังกาบ) กอศรีพร, และคณะ (ผู้แปล). (2547). **นักปราชญ์ระดับโลก** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สถาบันวิถิตรรศน์.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2551). ประชาธิปไตยบนทางแพร่ง. วารสารสถาบันพระปกเกล้า. 6(1), 55-66.
- คำถามถึง 'จุดยืน' ของสุลักษณ์ ศิวรักษ์ กรณีเลือกตั้งผู้ว่า กทม. (2557).
ค้นข้อมูล 13 มกราคม 2559, จาก <http://prachatai.org/journal/2013/02/45484>.
- จิตติมา อานสกุลเจริญ. (2558, มกราคม-เมษายน). ชนชั้นและยุคสมัยการเมืองการปกครองไทย. วารสารมหาวิทยาลัยนครพนม, 5(1), 7-15.
- จุมพล หินพานิช. (2542). พฤติกรรมทางการเมืองของชนชั้นกลางไทย. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- จำลอง พรหมสวัสดิ์. (2554). พฤติกรรมทางการเมืองของชนชั้นกลางกับการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของไทยในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลช่วงพุทธศักราช 2551-2553. ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกริก.
- ไชยรัตน์ เจริญโอพาร. (2544). รัฐศาสตร์แนววิพากษ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- दानุภา ไชยพรธรรม. (2556). ย้อนประวัติศาสตร์ 10 ประเทศในอาเซียน. กรุงเทพฯ: มายิก.
- ธนาชัย สุขวณิช. (2555). ประมวลเหตุการณ์ความขัดแย้งในสังคมไทยและแนวทางแก้ไข. กรุงเทพฯ: ปัญญาชน.
- ธัชวุฒิจาดบัณฑิตสิทธิ์. (2551). ความชอบธรรมของสถาบันทางการเมืองไทย: การศึกษาเปรียบเทียบทัศนะของชนชั้นกลางและชนชั้นล่างในเขตกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ชำระศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2534). รัฐประหาร

20 มิถุนายน พ.ศ.2476.

วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร

มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นารีวรรณ กลิ่นรัตน์. (2550). การมีส่วนร่วม

ทางการเมืองของชนชั้นกลางไทย

ในกระแสโลกาภิวัตน์. ภาคนิพนธ์

ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). ปากไก่และใบเรือ :

ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์-

วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์.

กรุงเทพฯ: แพรว.

บุญทัน ดอกไธสง. (2552). สงครามประชาชน

People Militia. กรุงเทพฯ: ปัญญาชน.

บุญศักดิ์ แสงระวี. (2548). วิวัฒนาการของ

ชนชั้น. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.

ปารวดี โอบอ้อม. (2555). ชนชั้นทางสังคม

กับการมีส่วนร่วมทางการเมือง:

กรณีศึกษาเปรียบเทียบชนชั้น

กลางและชนชั้นล่างในอำเภอเมือง

เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่. การ

ค้นคว้าอิสระ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ประจักษ์ ก้องกีรติ (บรรณาธิการ). (2555).

การเมืองว่าด้วยการเลือกตั้ง :

วาทกรรม อำนาจ และพลวัต

ชนบทไทย. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน.

พรรคประชาธิปัตย์. (2558). ค้นข้อมูล 6

ธันวาคม 2558, จาก

<https://th.wikipedia.org/wiki>.

พรเทพ เตชะไพบูลย์. (2554). การบริหาร

องค์การและการดำรงอยู่ของพรรค

การเมือง : ศีลภาครณีพรรค

ประชาธิปัตย์และพรรคมหาชน.

ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎี

บัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์. (2550). การเมืองของไพร่ :

จากวิกฤตของระบอบทักษิณสู่การ

ก่อรูปของระบอบการเมืองไทย

หลังรัฐประหาร 2549. กรุงเทพฯ:

openbooks.

ไพบูลย์ โพธิ์หวังประสิทธิ์. (2556-2557,

ธันวาคม-พฤษภาคม). ผลของการ

กล่อมเกลางานการเมืองของประชาชน

ไทย: ความโน้มเอียงทางการเมืองและ

วัฒนธรรมทางการเมือง. วารสาร

มหาวิทยาลัยฟาร์อีสเทอร์น, 7(2),

106-119.

ภัทรพร สิริกาญจน. (2557). พระพุทธศาสนาใน

ประเทศไทย: เอกภาพในความ

หลากหลาย. กรุงเทพฯ: สามลดา.

ภัทรมน ขวัญเนียม. (2546). บทบาทของชนชั้น

กลางกับการเปลี่ยนแปลงทาง

การเมืองและสังคมไทยก่อน 14

ตุลาคม 2516. วิทยานิพนธ์ปริญญา

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

- มูนี่เราะฮ์ ยีดำ. (2555). **ชนชั้นกลางและประชาธิปไตย: มุมมองเชิงเปรียบเทียบประเทศไทยและฟิลิปปินส์**. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โยชิฟูมิ ทามาตะ. (2551). **ชนชั้นกลางไทยกับประชาธิปไตย: ทศนะของโยชิฟูมิ ทามาตะ**. ค้นข้อมูล 25 พฤษภาคม 2559, จาก <https://hengwelcome5000.files.wordpress.com/2014/07/279-e0b88ae0b899e0b88ae0b8b1e0b899e0b881e0b8a5e0b8b2e0b887e0b984e0b897e0b8a2e0b881e0b8b1e0b89a.pdf>.
- วิจิตร ศิริรัตน์. (2553, กรกฎาคม-ธันวาคม). **ปรัชญาสังคมการเมืองในทัศนะของอริสโตเติล**. *วารสารพิบูล*, 8(2), 13-32.
- ศิริรัตน์ แอดสกุล. (2556). **ความรู้เบื้องต้นทางสังคมวิทยา**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สรุปผลเลือกตั้งทั่วประเทศ ปี 2550**. (ม.ป.ป.). ค้นข้อมูล 14 มกราคม 2559, จาก http://maha-arai.blogspot.com/2010/12/blog-post_12.html.
- สุขุม นวลสกุล และวิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ. (2544). **การเมืองและการปกครองไทย**. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2553). **ทฤษฎีสังคมวิทยา**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุเทพ สุนทรเกสัช. (2552). **ทฤษฎีมานุษยวิทยาพัฒนาการมโนทัศน์พื้นฐานและทฤษฎีทางสังคมวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: ดวงกลมพับลิชชิ่ง.
- สุรพล สุยะพรหม. (2552). **การเมืองกับการปกครองไทย**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เส็นีย์ กลั่นกล้า. (2539). **ความมีสมรรถนะทางการเมืองของชนชั้นกลาง : ศึกษาเฉพาะกรณีพนักงานธนาคารในเขตกรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อเนก เหล่าธรรมทัศน์. (2556). **สองนคราประชาธิปไตย : แนวทางการปฏิรูปการเมือง เศรษฐกิจเพื่อประชาธิปไตย** (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- อภิวัฒน์ รัตนวาหะ. (2556). **ความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรและบริการขั้นพื้นฐานของประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาการวางแผนและภาคเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อัสมา หวังกุหล. (2553). บทบาททาง
การเมืองของชนชั้นกลางไทยใน
ขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อ
ประชาธิปไตยภายใต้ระบอบ
ทักษิณ. วิทยานิพนธ์ปริญญา
รัฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนาคามี, เอส. เอส. (2553). ศัตรูแห่งรัฐ.
กรุงเทพฯ: นวสาส์นการพิมพ์.
68 ปีที่พรรคประชาธิปัตย์ต้อง “เปลี่ยน”.
(2557). ค้นข้อมูล 6 ธันวาคม 2558,
จาก <http://www.siamintelligence.com>.